

In het licht van de dag

Citation for published version (APA):

Eijkelenboom, W. (1989). *In het licht van de dag*. Technische Universiteit Eindhoven.

Document status and date:

Gepubliceerd: 01/01/1989

Document Version:

Uitgevers PDF, ook bekend als Version of Record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.tue.nl/taverne

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

openaccess@tue.nl

providing details and we will investigate your claim.

In het licht van de dag

W. Eijkelenboom

In het licht van de dag

Afscheidsrede gegeven op 28 februari 1989
aan de Technische Universiteit Eindhoven

door

W.Eijkelenboom

AvB architect BNA

Beste mensen,

Reeds op de lagere school trof de geur van de bouwput mij zodanig dat ik daaraan de conclusie verbond architect te willen worden. Niet het gesjouw wat ik waarnam, maar het resultaat daarvan trok mijn aandacht. Het door mijn neus en ogen veronderstelde levensgeluk was naïef, maar gaf richting aan mijn ontwikkeling.

Een dagelijkse fietstocht van mijn woonplaats Vlaardingen naar de Rijks-HBS in Schiedam leidde langs de HAV-bank van architect Dudok; ik tekende dat gebouw uit het hoofd na en gebruikte het model als romp voor een gefiguurzaagde klok. Sedertdien werd ik niet verder gehinderd door post-modernistische invallen.

Le Corbusier wakkerde mijn belangstelling verder aan met wat later bleek te zijn het "Pavillon de l'Esprit Nouveau". Toen ik vorig jaar dit gebouw voor het eerst in het echt zag, werden mijn analytische neigingen, die zich onmiddellijk aandienen bij het bewust waarnemen van een architectonisch object, terug gedrongen door het puberale gevoel van ruim vijftig jaar geleden en onderging ik mijn waarneming met volledige bewonderende overgave. Nadat ik was bijgekomen van die extase, stelde ik mijzelf de vraag waarom mijn werk toch zo anders geworden is. Het antwoord op die vraag is tegelijk het onderwerp van dit verhaal geworden.

Slechts eenmaal ben ik mijn jongensdroom ontrouw geweest; na een jaar HTS besloot ik pianist te willen worden, want ook de jazz-muziek had mijn liefde en ik werd daarin gestimuleerd door mijn vriendenkring die ontstaan was op grond van gedeelde belangstelling. Mijn vader stemde in onder voorwaarde dat ik eerst mijn HTS-opleiding zou voltooien. Dat gebeurde en de muzikale follow-up bleef beperkt tot liefhebberij.

Ochtend

In 1951 ging ik studeren aan de Academie van Bouwkunst in Rotterdam. Overdag werkte ik als tekenaar bij architect Boks, die mijn collega Middelhoek en mij na voltooiing van onze studie in 1958 opnam in een architecten-maatschap.

Het bureau was gevestigd aan de rand van het nog vrijwel lege centrum van Rotterdam en mijn wandelingen van het station naar het kantoor gingen door een unieke stedelijke leegte, waarin elk jaar meer bouwputten gegraven werden en de geboorte van een nieuw gebouw werd aangekondigd door een puffende heikar. Wat daarna volgde was niet altijd een bron van inspiratie.

Mijn studie-genoten werkten op de bureaus van Bakker, Van den Broek en Bakema, Groosman, De Jonge en Van Tijen en Maaskant. Wij bedachten optimistisch het nieuwe na-oorlogse wereldbeeld. Elke studieopgave was aanleiding om de ruimtelijke ordening van West-Europa te herzien. De nuchtere Rotterdamse werkelijkheid van de tekentafels van overdag werd in de avonden aan de Academie verdrongen door de utopie van een nieuwe architectuur. En omdat de vakpers in die tijd tamelijk onbetekenend was, werden wij niet gestoord in onze dromen.

Gaandeweg groeide mijn belangstelling voor het werk van binnen- en buitenlandse architecten en naarmate mijn onderscheidingsvermogen zich ontwikkelde, ontstonden er affiniteiten.

Ik wil daarover iets meer vertellen: van Thelonious Monk, de Amerikaanse jazz-pianist heb ik veel steun gehad; zijn muziek stimuleerde mij bij het ontwerpen door zijn gebruik van dissonanten, onverwachte wendingen en intervallen. De stilte tussen zijn noten is verbijsterend, hij zet je in een leegte, laat je van de trap tuimelen en je weer ontspannen en in evenwicht aankomen. U zult hem straks bij het verlaten van de zaal horen, past u op de treden.

Thelonious Monk is in 1982 overleden, zijn mooiste uitspraak was "you've got to have roots". Een man die zo vernieuwend te werk was gegaan wees op de grote betekenis die zijn voorgangers voor hem hadden: "je moet je wortels hebben".

Mijn affiniteit met binnen- en buitenlandse architecten was

gebaseerd op de behoefte wortels te vinden. Ik wilde mezelf leren kennen, tastte mijn eigen mogelijkheden af en zocht naar herkenbare waarden die ik innerlijk verwerkte en weer op mijn eigen wijze naar buiten bracht.

"Creativiteit is geen genade Gods, maar een menselijke activiteit", las ik. Ik leerde dat wachten op inspiratie onzin is en creëren een kwestie van onderzoeken, van werken en bezig zijn; niet in eenzame opgeslotenheid, maar in relatie tot wat buiten onszelf is. Het doel is immers: iets maken voor mensen.

Mijn kennisname van de grote meesters had niet de bedoeling hun vormen te herhalen, hen te kopiëren, laat staan hen te "citeren" of naar hen te "verwijzen". Die termen bestonden toen nog niet in de architectuur. Citeren en verwijzen, het zijn de reddingsboeien van vermoeide creativiteit. Het ging er mij om te ontdekken op grond waarvan ruimte en vorm ontstaan en gemaakt worden, ik stelde de vraag naar het wezen van de dingen. Maar ook vroeg ik me af hoe het kwam dat het ene gebouw ontroerde en het andere niet meer was dan een gebruiksvoorwerp, terwijl het toch ordentelijk in elkaar zat. Die ontdekkingsstocht duurt nog steeds voort en verliest nooit zijn spanning.

De publieke belangstelling voor de architectuur in de jaren vijftig was gering, zo niet afwezig. In het architectuur-onderwijs hield de geschiedenis op in de 19de eeuw. Alleen onze docent Vordemberge-Gildewart vertelde ons over zijn Bauhaus-ervaringen en vulde enigszins de actuele geschiedenis van de Bouwkunst aan. Hij onderbrak zijn colleges met het tonen van eigen werk en zei dan: "das ist ein schilderij von mij, ich kan nichts dabei vertellen". Na een gepaste stilte vervolgde hij dan zijn indringend betoog.

Vordemberge-Gildewart was schilder en legde verband tussen architectuur en beeldende kunst; dat verband is voor mij altijd blijven bestaan.

Het was vooral het klimaat van het architectenbureau waarbinnen mijn vorming zich afspeelde. Joost Boks was 20 jaar ouder en de spil van het bureau; het ligt dan ook voor de hand dat zijn

ervaringen invloed op Bram Middelhoek en mij hadden. Onze discussies naar aanleiding van de problemen van de dag waren doorslaggevend als het aankwam op het maken van keuzen, want ontwerpen is voor een deel keuzen maken. Ieder van ons handelde naar eigen aard en aanleg, onze opvattingen over de essenties van de vakbeoefening waren gelijkkluidend. De grondslag van die gesprekken was niet gebaseerd op een theorie, maar was praktisch van aard. Wij zochten niet alleen naar de kwaliteit van ruimte, vorm, plaats en beeld, maar ook naar die van gebruik, materiaalkeuze, duurzaamheid en betaalbaarheid. Wij bouwden voor onze opdrachtgevers en niet om onze collega's te behagen of om in de vakpers te komen. Dit in tegenstelling tot de attitude van een aantal jonge helden van nu. Het "épater le bourgeois" was ons vreemd; de tijd onthult die onoprechtheid, daarentegen mag een beloning voor oprechtheid niet verwacht worden. Met andere woorden: doe maar gewoon, probeer jezelf te zijn, herkenbaarheid is het beste wat men van een architect mag verwachten.

De overtuiging dat 3500 jaar architectuurgeschiedenis niet achter ons liggen maar naast ons staan, is een besef dat nog steeds groeiende is; evenals het feit dat de oerbronnen van onze beschaving rond de Middellandse Zee gezocht moeten worden. Dat de toekomst voor ons ligt is voor ons Westerlingen een voor de hand liggend begrip. Als we nog jong zijn, is onze dadendrang uitsluitend daarop gericht en denken we de onzekerheden van de tijd die voor ons ligt te kunnen compenseren met projecties van zekerheden.

Als we volwassen geworden zijn, zijn het nu juist de onzekerheden van het toekomstige waardoor onze creativiteit wordt uitgedaagd. Wie de toekomst vorm wil geven met veronachtzaming van ervaringen uit het verleden, bouwt op drijfzand. Het beeldend perspectief van de toekomst eist zowel inzicht als creativiteit.

De geschiedenis belicht de actualiteit van het verleden. De relatie tussen vorm en inhoud is altijd beïnvloed door geografie en godsdienst, technische vaardigheden en economische mogelijkheden en, door wat we nu zouden noemen, cultureel-

maatschappelijke verworvenheden.

De geschiedenis van de architectuur vertelt het verhaal van de continuïteit van menselijk leven, en is afleesbaar in ruimte, vorm en materiaal.

De historie roept vragen op.

In de grote verscheidenheid van alles wat uit het verleden overbleef, zijn er twee aspecten die onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn en het karakter van de architectuur bepalen: die van dragen en gedragen worden.

De kolom en de muur dragen de balk, de vloer en het dak; de zwaartekracht is onherroepelijk en altijd aanwezig.

Bouwen is ruimte maken door materiaal op te richten.

Bouwen is gewicht aanbrengen.

De vloer en het dak moeten ondersteund worden en de muur moet blijven staan.

Bouwen is kracht vertalen in materie, in afmetingen, in een beeld.

De geschiedenis van het bouwen is er dan ook één van menselijk heldendom. Piramiden, tempels, kathedralen en vestingwerken zijn de stille getuigen van gemeenschappelijke wil en euforie, van machtsvertoon en slavernij, van mensen die de aarde boetseren naar hun beeld. Van het menselijk beeldend vermogen dat de zwaartekracht overwint.

Het is de architect die de afmeting, de maat bepaalt. Of misschien moet ik zeggen: het is de architect die moet leren om te gaan met het raadsel van de maat. Bouwen is altijd architectuur bedrijven, er is geen breed-inzetbare bouwkundige ingenieur die daaraan ontkomt.

Het nemen van beslissingen over ruimte, vorm en materie is niet alleen een kwestie van rekenen; het eist behalve kennis van materiaal en materiaal-eigenschappen ook die van maatgeven en maatgeleden. Het eist bovenal een ontwikkeld ruimtelijk beeldend vermogen.

Architecten maken ruimte, geven de ruimte vorm en relateren de ene ruimte aan de andere en al of niet aan de buitenruimte. Zij bepalen een hiërarchie in de ruimtelijke opeenvolging en betrekken daarin zowel binnen- als buitenruimten.

Zij ordenen de verschillende delen tot één geheel, tot een compositie.

Zij geven aan elke compositie een eigen gestalte, zoals die van een huis, een werkplaats, een kerk of een feestzaal; een gestalte die een verrijkende betekenis voor de omgeving kan hebben.

En omdat elke plaats anders is, vraagt zij van de architect daar rekening mee te houden.

Rekening houden met de stand van de zon, met het licht, met de begroëing, de aard van het landschap en de aard van de omliggende bebouwing.

De plaats vraagt om rekening te houden met maat en schaal, met bereikbaarheid en toegankelijkheid.

De plaats vraagt om onderscheiding, maar wil ook deel blijven van de omgeving.

Elke plaats vraagt om liefde.

De architect die zonder liefde voor de plaats een gebouw ontwerpt, doet tekort aan het wezen van het huis, de werkplaats, de kerk of de feestzaal. Dit geldt temeer omdat het maken van een beeld voor een functie op een plaats, niet uitsluitend verantwoordelijkheid voor de opdracht inhoudt, maar boven alles eisen stelt aan het maatschappelijk geweten.

Het materiaal dat de ruimte omsluit heeft dikte en maat. De constructeur berekent hoe dun het materiaal mag zijn, de architect bepaalt hoe dik het moet worden. De vorm van de omsluiting is groter dan de vorm van de ruimte; hier worden droom en werkelijkheid gescheiden en maakt fantasie plaats voor verbeelding. De verbeelding in het licht van de dag, de omsluiting van de ruimte impliceert niet alleen dragen en gedragen worden maar moet ook licht toelaten, waardoor schaduw ontstaat en ruimte en volume zichtbaar en herkenbaar worden.

Architectuur is dragen en gedragen worden, is ruimte en ruimte-omsluiting, is vorm, volume, maat en maatgeleding, is plaatsbepaling en wordt zichtbaar in het licht van de dag.

Voor Brinkman en Van der Vlugt vielen de inwendige ruimte en het uitwendige volume van de Van Nellefabriek in Rotterdam bijna samen; het gebouw met de dunste huid heeft na 60 jaar aan kwaliteit nog niets ingeboet. De draagconstructie is, hoewel op zich zelf staand, niet afgezonderd, maar deel van het geheel. Zij bepaalt de ritmiek van het gebouw, is de hartslag, en is daarom ook drager in horizontale zin.

Het is bekend dat Louis Kahn tijdens het ontwerp-proces nauw samenwerkte met zijn constructie-adviseur. Zo hoort het ook; het dragen en gedragen worden is in zijn gebouwen verholen achter de meestal dikke muren. De universaliteit van zijn werk roept geen vragen op over afzonderlijke delen, het is er zoals het niet anders denkbaar is, beeldende logica. Kahn vroeg zich bij het ontwerpen af "wat het gebouw wilde zijn".

Hij tilde de bedoeling van zijn gebouwen ver uit boven de banaliteit van de opdracht.

(Voor hem was de architectuur een ontmoeting tussen het onmeetbare en meetbare. Hij gebruikte het woord 'Silence' voor het onmeetbare en het woord 'Light' voor het meetbare. De architectuur op de drempel tussen 'Silence' en 'Light' noemde hij de 'Treasury of the Shadow'.)

Mijn bewondering voor Terragni berust op de evenwichtige samenhang van platen, balken en kolommen, op de relativering van de scheiding tussen binnen en buiten. Terragni staat te boek als rationalist, zijn beeldend vermogen overschrijdt nu juist de grenzen van het rationele. De draagconstructie van zijn gebouwen ondersteunt de ruimtelijke geleding, niet in het marsritme van zijn opdrachtgevers, maar syncopisch.

Brinkman en Van der Vlugt, Louis Kahn, Terragni; ik heb ze geplukt uit het bloeiende veld van de architectuur-geschiedenis. Misschien doe ik hen door de wijze waarop ik over hen sprak

meer tekort dan de groten over wie ik zweeg. Ik heb naar hun werk gekeken als praktiserend architect, met het doel van hen te leren hoe een gebouw gemaakt wordt, niet met de vraag hoe ze over de architectuur dachten.

De architectuur biedt aan wie gebouwen maakt taaie weerstand; niet aan de architectuur-tekening. De architectuur-tekening levert dan ook geen bewijs. Ze kan een hulpmiddel zijn, ze kan een architectuur-discussie oproepen, talent aantonen of zelfs in mode-gevoelige galeries te koop worden aangeboden. Ze kan verwarring scheppen, ook dat kan zijn nut hebben. De architectuur-tekening geeft een idee weer, maar er ligt een wereld van verschil tussen idee en werkelijkheid.

Collega Bekaert heeft in een voordracht, die hij hield op verzoek van ons bureau gezegd: "Een architect die aan architectuur doet, moet met de grootste argwaan gevolgd worden, een architect doet immers niet aan architectuur, hij maakt gebouwen, zoals een dichter geen poëzie maar gedichten schrijft", einde citaat. Deze uitspraak is mij uit het hart gegrepen; de architectuur is niet het persoonlijk eigendom van de architect, bouwen is een maatschappelijke noodzaak. Er wordt bovendien aan een architect niet gevraagd of hij iets van architectuur weet, er wordt van hem verlangd dat hij gebouwen kan maken, met gevoel en verstand.

Het architectuur-debat, dat vooral een beroep doet op het intellect, kan stimulerend zijn.

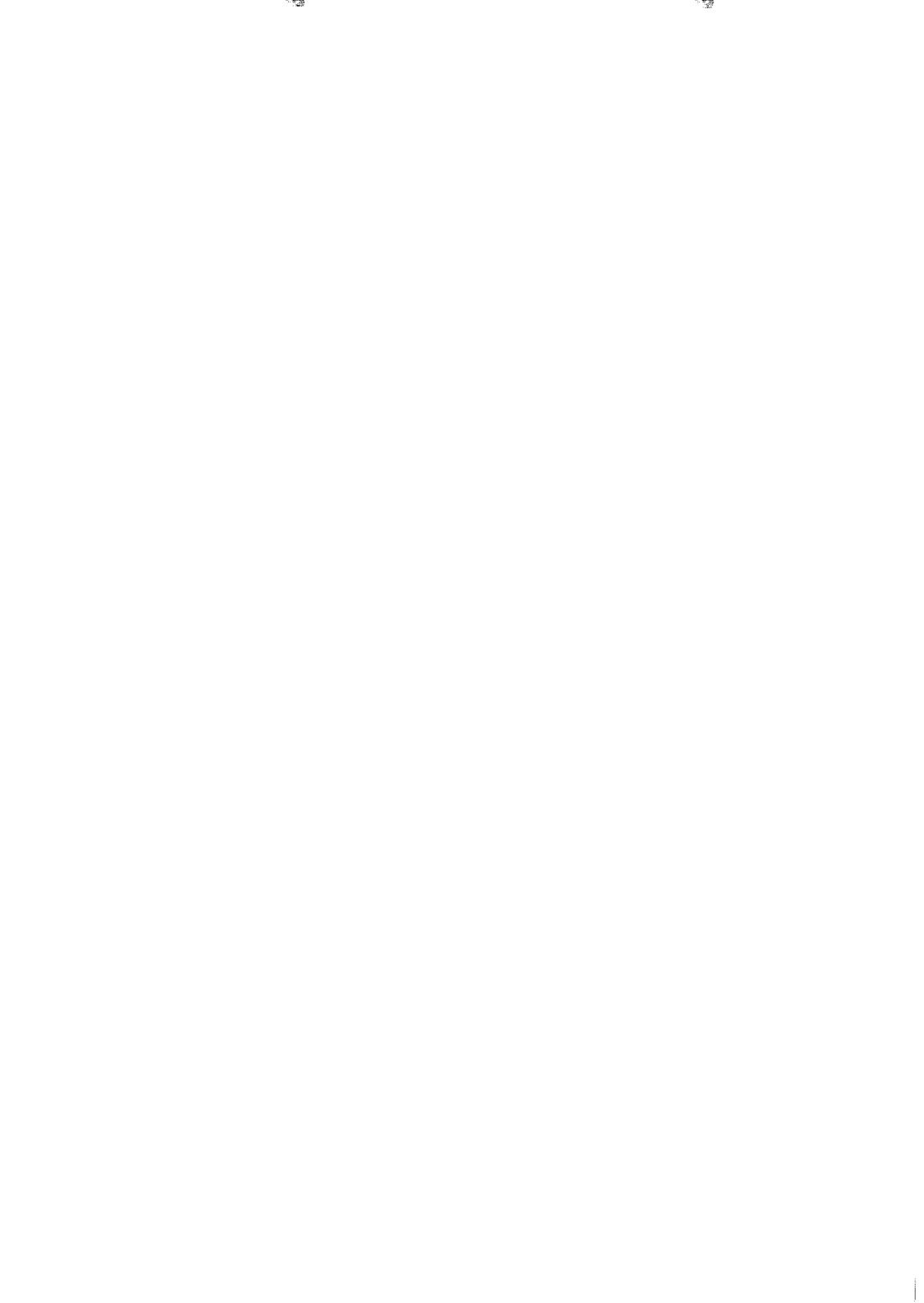
Voor de theoretici heeft de steen geen gewicht, kent de tijd geen slijtage en neemt het woord de plaats van het beeld in. Zij vormen niet alleen een klankbodem voor het architectuur-spel, maar geven de toon aan. Daar is niets op tegen, het is echter de vraag of de maatschappij wel zo blij moet zijn met het intellectualisme waarmee hedendaagse architecten onder invloed van het architectuur-debat tot beeldbepaling komen; op de vlucht voor de technocratie, in plaats van in confrontatie daarmee. Misschien is het een noodzakelijk kwaad.

Niet voor de Grieken van het zonovergoten paradijselijke eiland Thera in de Egeïsche Zee, of voor de Indianen van Taos, een adobe-pueblo in de woestijn van Nieuw-Mexico, waaraan dagelijks gebouwd wordt zonder dat het beeld daardoor verandert. Voor hen bestaat er een natuurlijke relatie tussen het bouwen van het onderkomen en de cultuur van het samenzijn. Zij leven en bouwen in een gemeenschappelijke beleving van tijd en ruimte. De bouwer onderscheidt zich niet van de anderen, terwijl het gebouwde het hele verhaal vertelt van het leven met elkaar.

De cultuur van het Westen, onze cultuur is in 100.000 stukjes uiteen gevallen. Het visueel dateren en samenvoegen van de scherven uit onze tijd zal de archeologen van de toekomst ongetwijfeld krankzinnig maken. En de architecten dragen niets bij om dat onheil te voorkomen, omdat van een gemeenschappelijke taal geen sprake is. In dit cultureel inferno moet de architect niet alleen zichzelf handhaven, maar staat hij er voor de cultuur te continueren door naar gelang eigen aard en aanleg opdrachten te interpreteren en uit te voeren.

En ziedaar: het Babylon van de hedendaagse architectuur.

Voormiddag

Op 1 februari 1975 aanvaardde ik mijn taak als buitengewoon hoogleraar in het architectonisch-stedebouwkundig ontwerpen; mijn benoeming voorzag in de opvolging van Wim Quist. In de daarop volgende ruim 13 jaar zouden mijn werkzaamheden hoofdzakelijk bestaan uit het begeleiden en naar de eindstreep brengen van afstudeerders. Aanvankelijk drie dagen in de week, na 5 jaar twee en de laatste jaren één dag in de week. Hoewel ik vertrouwd was met de complexiteit van de organisatie van een groot architectenbureau, heb ik aanvankelijk van die van de afdeling der bouwkunde niets begrepen. In mijn beeld stond de organisatie-vorm het samenwerken in een groter verband in de weg, en werd niets nagelaten om maatregelen te bedenken die dat in stand hielden. Toch demotiveerde die ondoorzichtigheid mij niet, omdat de samenwerking in klein verband nu juist zeer stimulerend was.

Rond mijn leerstoel ontstond de sectie ASO II, een afkorting van "Architectonisch-Stedebouwkundig Ontwerpen". Het waren Wim Ramselaar, Ferry Bakker, Tom Dubbelman en Jan Janssen die op de bres stonden van het ontwerp-onderwijs in een tijd dat ontwerpen niet mocht. Gedrags-wetenschappers trachtten de architectuur te reduceren tot verbale acrobatiek, en dat liet sporen na in het onderwijs.

Ik wist daar niet van, in de frontlinie van het gevecht met de materie was dat niet hoorbaar. Ik ving mijn taak aan met energieke onschuld, en wij vonden elkaar in wat we korthedshalve noemden: "Het vakmanschap van de architect"; ik wist niet beter dan dat ik benoemd was om dat uit te dragen.

Het was een prachtige tijd met Wim, Ferry, Tom, Jan en met Fred Batist en Clemens Maassen die zich later bij de sectie aansloten.

Was in de eerste drie jaar van de studie de grondslag gelegd voor de ontwerpvaardigheid, in de doctoraal-fase werd de nadruk gelegd op ervaring en verdieping. Wij stelden ons niet ten doel het ontwerpen te doceren, maar het verder te ontwikkelen aan de hand van realistisch gesitueerde opgaven.

Ontwerpen móest, zoveel mogelijk.

Wij bedachten kleine kort-lopende projecten, die vooraf gingen aan de grotere individuele afstudeerprojecten.

Er werd groepsgewijs in het afstudeeratelier gewerkt; de eindresultaten werden gemeenschappelijk besproken; wij betrokken het constructief-ontwerpen, het binnenklimaat en de bouwfysica in onze projecten.

Niet alleen de ontwikkeling van een idee werd gestimuleerd, maar ook simulaties van de werkelijkheid maakten deel uit van onze werkwijze.

Gastdocenten werden uitgenodigd: landschapsarchitecten, beeldende kunstenaars, schrijvers en vanzelfsprekend architecten en stedenbouwkundigen. Het vakmanschap van de architect heeft nu eenmaal onbeperkte dimensies.

In een jaarlijkse college-reeks besprak ik gebouwen uit mijn beroepspraktijk. Niet met de bedoeling bij de studenten copieerlust op te wekken; het tonen van mijn gebouwen had niet de bedoeling school te maken, maar de studenten te confronteren met de problematiek van idee en werkelijkheid.

Er werden video-films gemaakt van een tweetal gerealiseerde gebouwen en onder leiding van de neerlandicus Jan Reys werden de gebruikers geïnterviewd; de films werden vertoond in de collegezaal, een beter beeld van de relatie tussen idee en werkelijkheid konden wij de studenten niet geven.

De video-films lieten het ontwerp-proces zien onder druk van het programma, van inpassing in de omgeving, van het interdisciplinair overleg, waarbij de ontwerpschetsen vertaald werden in materiaal, en ook lieten de films de reacties van de gebruikers zien, vaak lang niet mals.

Ook de finesse van het detail kwam aan de orde, het woord finesse heeft in het Frans de betekenis van: fijnheid, scherpte, voornaamheid, bevalligheid, zuiverheid.

Het is mij bekend: de universiteit biedt geen plaats voor een beroepsopleiding, maar met het kweken van een attitude die alleen verantwoordelijkheid opeist voor de uiterlijke verschijningsvorm, wilden wij niet volstaan.

Daarom heb ik de architect ten tonele gevoerd die tot aan de knieën in de brei van de bouwvoorbereiding staat, niet om zelf-overschatting aan te kweken, maar om zelfbewustzijn te stimuleren, en om duidelijk te maken dat de architect in het centrum moet staan, innerlijke kracht moet waarborgen en niet een esthetisch gevoelige randfiguur is.

Die houding nam ik ook aan bij het begeleiden van afstudeerprojecten, hard of zacht, afgestemd op de student die voor mij zat. Het waren er bijna honderd; allemaal verschillend. De natuur is grillig als het aankomt op toebedeling van talent, heb ik gemerkt. Ik heb hun talent getest.

En zij het mijne, als het aankwam op luisteren, geduldig zijn, begrip hebben en waardering uiten; vooral op momenten dat er een project in brand stond of een opdrachtgever ongeduldig was. Toch zijn we bijna altijd goed geweest met elkaar.

De college-reeksen werden de laatste jaren voortgezet onder leiding van Peter Thole en in samenwerking met Gerard van Zeijl. We lieten praktiserende architecten aan het woord, die bewezen hadden naar eigen aard en aanleg fatsoenlijke gebouwen te kunnen maken, die geen onrecht deden aan het jaartal van hun voltooiing.

"Wanneer het oog de enige maatstaf wordt van architectuur, is er iets mis", zei Aldo van Eyck.

Ik zou daar aan toe willen voegen: en er is in de architectuur veel meer dan het oog kan zien.

Tijdens een bezoek aan Milaan bezocht ik het dak van de Dom, een lift voert daarheen.

Hoewel vroeger van de gelovigen ongetwijfeld niet verwacht werd dat zij in devote stemming de trap zouden bestijgen om het dak te bezoeken, en de makers nog geen kennis hadden van verticaal toerisme, is het dak uitgevoerd als een wonderlijk sculpturaal landschap.

Afgekeerd van de openbare straat zijn in de pinakels beelden uitgehouwen, alleen zichtbaar vanaf het dak waarvan het betreden

niet als noodzakelijkheid was opgenomen in de kerkgang.
Dit is architectuur, dacht ik toen ik daarboven was; dit is meer dan het oog kan zien. Het wekt vermoedens en bovenal vertrouwen, de architectuur toont zich in de finesse van het vakmanschap, in de finesse van het detail wordt opnieuw de essentie van het verhaal verteld.

Het begeleiden van de projecten, het voorbereiden van de colleges en het overdenken van de inhoud veroorzaakten een retrospectieve verdieping in het eigen werk, dat met een zekere argeloosheid tot stand was gekomen. Het had een grote betekenis voor het verkrijgen van inzicht in de eigen ontwikkeling en gaf aan die ontwikkeling een wending.

Die werd mogelijk gemaakt door het architectenbureau dat, een aantal jaren na het uitreden van Joost Boks en een jaar voor mijn benoeming aan de bouwkunde-faculteit, fuseerde met het bureau van Gerard Gerritse te Dordrecht.

De samenvoeging van onze bureaus had een synergetisch effect en legde na een korte periode van onzekerheid, de basis voor een sterke groei. Daardoor was het mogelijk omstreeks 1977 een vestiging te starten in Eindhoven.

Begaafde afgestudeerden van de bouwkunde-faculteit begonnen daar hun loopbaan en bezetten nu belangrijke posities in het bureau, zoals Jeanne Dekkers, Bas Molenaar, Arnold Sikkel en Eric van der Stoep. Zij beoefenen ieder naar eigen aard en aanleg het architecten-beroep. Ik ben trots op hen.

Ik ben dankbaar dat ik mijn werkzaamheden als architect, na het aftreden als directie-lid, mag blijven voortzetten; markering van de 65-jarige leeftijd kan een maatschappelijke betekenis hebben, het stelt geen grens aan kennis, ervaring en creativiteit. Architect ben je voor het leven.

Namiddag

Ik heb gezocht om gebouwen te maken met een innerlijke kracht, met een hart en een hartslag. Omdat ik naar harmonie streef tussen gebouw en omgeving, wordt die kracht vertaald door gevels, door een huid die de binnenruimten omsluit en de ritmiek van de inwendige hartslag meedeelt aan de omgeving. Ik heb gezocht naar finesse daarin, naar de juiste plaats en maat van elk onderdeel en de samenhang van het geheel.

Ik had niet de bedoeling meer te doen dan dat, het moet genoeg zijn om de tijd te trotseren, om te ontsnappen aan de waan van de dag, aan post en aan past.

En ik heb mijn best gedaan om maat te houden, dat leerde ik al van mijn eerste piano-leraar. Ook als ik een valse noot speelde of een verkeerd accoord aansloeg, moest ik in de maat doorspelen. In de jazzmuziek was dat mijn behoud; in de bouwkunde ook. Je moet het intellect en de zintuigen van je toeschouwers niet onderschatten.

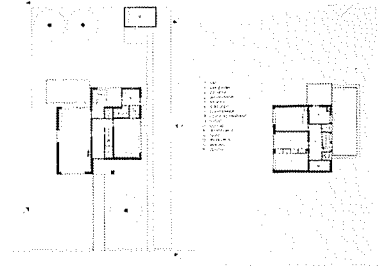
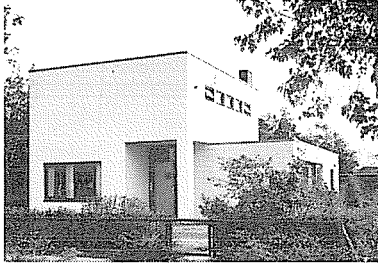
Dames en heren, ik wil mijn toespraak vervolgen met een terugblik op een viertal voltooide werken en het vooruitzicht naar een gebouw dat nog gerealiseerd moet worden.

Daarbij zal ik begrippen hanteren die ik essentieel acht voor de beoefening van het architectenvak en die ik gebruikt heb als beoordelingscriteria in het onderwijs.

Een architect is een bevoorrecht mens: hij kan laten zien wat hij gemaakt heeft, dat wil zeggen, hij kan laten zien wat hij samen met anderen gemaakt heeft.

Want ook de opdrachtgever zegt, met het volste recht, wijzend op zijn gebouw: dat heb ik gemaakt. En de tekenaar, de timmerman en de metselaar zeggen het tegen vrouw, vriend en kinderen: dat heb ik gemaakt.

Ze hebben gelijk, ze hebben het allemaal gemaakt: bouwen is samenwerken; ik vraag U daarom mij te willen ontslaan van de plicht te noemen met wie ik dit alles deed. Talloze mensen droegen bij met hun vakmanschap en hun liefde voor het vak om te realiseren wat ik U zal tonen.

1955

Ruimte en volume

De opdracht van een tanker-kapitein voor een woonhuis legde Joost Boks bij mij neer.

De opdrachtgever wenste een huis met een rieten dak en de voordeur aan de zijkant; waarschijnlijk had een bezoek aan het Gooi hem geïnspireerd.

Het maken van een rieten dak had ik nooit geleerd en het kwam mij voor dat de koers van een zeeman, na maandenlange afwezigheid, rechtuit de voordeur in was. Met een maquette overtuigde ik hem en zijn vrouw van mijn opvatting.

Het was mijn eerste opdracht, de eerste keer dat een eigen ontwerp de betekenis had werkelijkheid te worden. De situatie bood weinig aanknopingspunten; de relatie van het huis met de omgeving moest voortvloeien uit het programma van eisen en de vertaling daarvan in een beeld. Het programma van de begane grond was groter dan dat van de verdieping. Het werden twee in elkaar geschoven volumes, één van twee bouwlagen en een van één bouwlaag.

Het beeld mocht niet gelezen worden als een plat huis met een gedeeltelijke verdieping en ook niet als een hoog huis met een lage aanbouw. De autonomie van het volume zou in mijn ontwerpen altijd een rol blijven spelen.

Door verschuiving van het hoge en lage volume ten opzichte van elkaar ontstond ter plaatse van de ingang een overbouw, een ruimte tussen binnen en buiten.

De volumes ontlenen hun maat en ritmiek aan de plaats van de ramen; de vorm van de ramen vertelt iets over de gebruiksbetekenissen van de achterliggende ruimten. Ik worstelde met maatverhoudingen, met open en gesloten; ik wilde de afzonderlijke ruimten zodanig samenvoegen dat de huid er strak omheen paste, ik zocht naar een minimum aan middelen en één maximum aan spanning, naar het beeld van een huis, naar het beeld van het huis voor deze mensen op deze plaats.

Een huis ontwerpen is een van de moeilijkste architectonische opgaven. Alles wat ik daarbij, nu ruim dertig jaar geleden

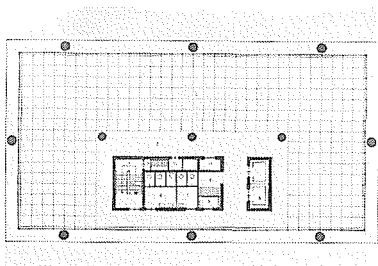
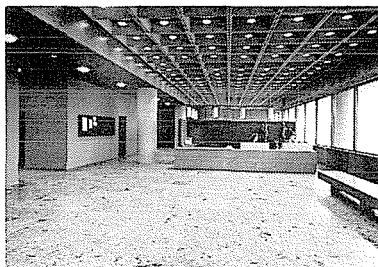
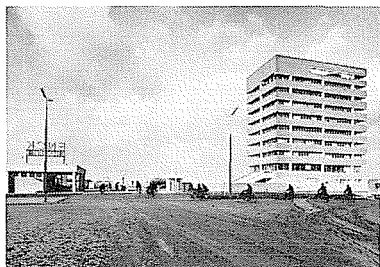

overdacht, bleef natrillen in de ontwerpen die volgden.

Met mijn studiegenoot Dick Apon besprak ik mijn ontwerp; hij suggereerde de losstaande schuur zwart te maken. Rietveld zou dat zeker zo doen, meenden wij.

Met instemming van de opdrachtgever werd het een wit huis met een zwarte schuur.

De jaren zestig, bouwen voor de industrie

Dragen en gedragen worden De relatie binnen-buiten

Wim den Bakker, directeur van de Eerste Nederlandse Coöperatieve Kunstmestfabriek, thans Windmill NV te Vlaardingen, was een inspirerende opdrachtgever.

Hij hield van kunst en architectuur en had daarover een mening. Hoewel de aard van zijn bedrijf een sterke beperking oplegde aan materiaaltoepassing, was dat voor hem geen aanleiding het daarbij te laten.

Eén van de gebouwen die wij in zijn opdracht realiseerden, was het directie- en administratiekantoor.

De beschikbare oppervlakte was klein, het bouwterrein lag ingeklemd tussen de rivierdijk en een spoorlijn. Het gebouw moest de bedrijfsingang markeren.

Vragen dienden zich aan:

Hoe maak je een omgeving voor mensen die kantoorwerk doen in de barre omgeving van een zware chemische industrie aan de Nieuwe Waterweg?

Wat voor middelen gebruik je om het maatcontrast tussen binnen en buiten aanvaardbaar te maken?

Op welke wijze drukt het gebouw vertrouwen uit in een vitaal ondernemerschap, het credo van de jaren zestig?

Ik zocht het in intimiteit en beschutting, in een enkelvoudig volume, in de meervoudige en meerduidige betekenis van "dragen en gedragen worden".

De intimiteit van de werkomgeving ontstond niet door toepassing van decoratieve kleinschalige applicaties, maar door de keuze van bouwkundige middelen.

De beschutting van de werkomgeving werd gevonden in de dikte van de huid, in de maat van de gevel; de binnenkant van de huid omsluit de binnenruimte, de buitenkant van de huid omsluit het volume, de gevel heeft daardoor een maat die de omgeving als het ware op een afstand houdt.

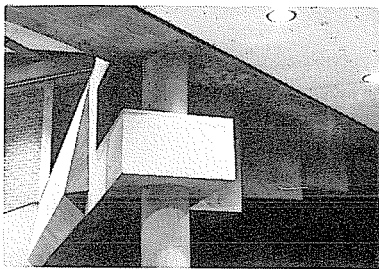
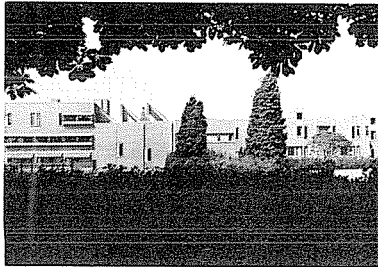
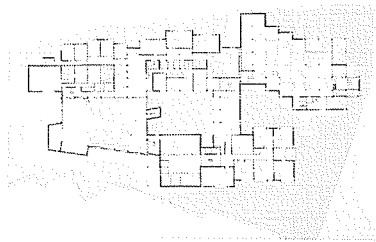

De diepe raamspleten in de gevels functioneren als intermediaire ruimten tussen binnen en buiten, de gevel genereert de maatovergang, vertaalt groot naar klein en klein naar groot. De kolomstelling tekent zich af in de raamspleten, de overspanningen zijn groot, ze geven het gebouw een maat die zich voegt in de omgeving.

De kolom-vrije hoeken roepen spanning op: het "dragen en gedragen worden" in uiterste balans.

De binnenkolommen staan vrij in de ruimte en bakenen op elke verdieping het gemeenschappelijke territorium van het verkeersgebied af.

Directeur Den Bakker zei in zijn openingstoespraak: "Eijkelenboom heeft kosten nog moeite gespaard om het eenvoudig te maken".

De jaren zeventig

Individu en gemeenschap Identiteit en samenhang

Herinnert U zich nog de "soft-seventies"?

Het CRM-jargon, de zakgoten-cultuur, de verstikkende kleinschaligheid, de verguizing van het ondernemerschap, de subsidie-stroom, de gouden toekomst van de zonne-collectoren en de afgang van de architect?

De economische crisis van het einde van de jaren 70 had dan ook een verlossend karakter, er moest weer creatief en inventief ondernomen worden om het hoofd boven water te houden.

Bij de opening van het Cultureel Centrum de Lindenberg in Nijmegen, het was in 1972, werd door actiegroepen geprotesteerd tegen het gebrek aan toegankelijkheid voor gehandicapten. Het hellende bouwterrein en de kleurrijke verscheidenheid aan programmatische desiderata gaven aanleiding gebruik te maken van hoogteverschillen; daardoor ontstond een rijk ruimtelijk beeld dat tegemoet kwam aan de wens om elke activiteit een markante eigen plek toe te bedelen.

In het enthousiasme van de uitwerking werd onvoldoende aandacht gegeven aan het gebruik van het gebouw door minder valide mensen.

Ik erken dat die houding onjuist was.

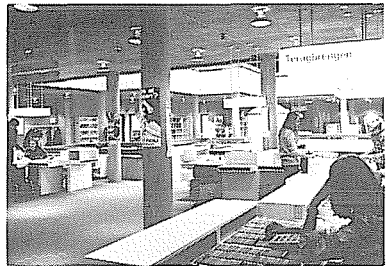
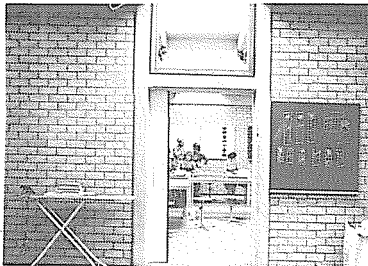
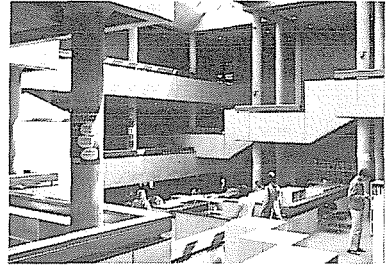
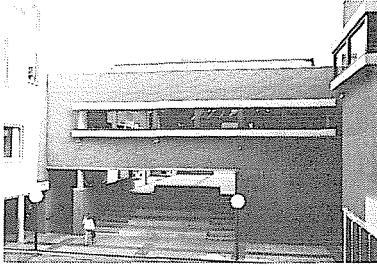
De ideeën over toegankelijkheid waren toen nog niet ontwikkeld; de invalide die zich op straat waagde, kon meestal rekenen op de hulp van omstanders zo gauw er iets buiten zijn of haar bereik was. Het bewustzijn het zonder die hulp te willen stellen ontwikkelde zich echter snel in die jaren en beïnvloedde in betrekkelijk korte tijd het gebouwde milieu.

De emancipatie van de gehandicapten is een positieve verworvenheid van wat ik zoëven noemde "the soft seventies".

Het plan voor de Lindenberg maakte in het begin van zijn ontwikkeling deel uit het van "Vijf Heuvelen plan".

De situatie is uniek, hoog boven de rivier, aan de ene zijde het

bomenboeket van het Valkhof, aan de andere het romantische beeld van een oude binnenstadsmuur.

Het bouwterrein toont een hoogteverschil van 7 meter. Een bouwlocatie zoals wij die nooit eerder hadden aangetroffen.

Het cultureel centrum is ontstaan uit een samenwerkingsverband tussen de Nijmeegse Muziekschool, de Openbare Bibliotheek en Leeszaal, de Vrije Academie en de Gemeente Nijmegen.

Daarnaast zijn in het gebouw een aantal gemeenschappelijke voorzieningen ondergebracht, zoals een aula, tentoonstellingszaal, lezingenzaal, speelkelder, vergaderzalen en een foyer.

De autonome besturen van de werkstichtingen vroegen mij bij het ontwerpen rekening te houden met de eigen identiteit van hun instituut. Zij stemden in met mijn voorstel die tot uitdrukking te brengen in de inwendige ruimtevorm, maar niet ten koste van de samenhang van het geheel.

Zo zagen wij het voor ons:

- Het kind met de viool onder de arm op zoek naar één van de vele studio's, aan gangen die niet alleen verbinden, maar ontvangst-ruimten zijn, een verblijfsfunctie hebben.
- Het lenen en uitzoeken van een boek, zo nu en dan, tussen de kasten die niet militair en anoniem in rijen staan opgesteld omderwille van het prettige overzicht voor de organisatie, maar eilandjes vormen die privacy waarborgen.
- Tekenen en boetseren, alleen en met elkaar, een paar uur in de week in lichte ateliers, die met elkaar in verbinding staan en een gevoel geven van vrijheid, van doe maar wat je wilt.

Wij zochten naar verscheidenheid, ontvankelijkheid en geborgenheid.

Naar samenhang en herkenbaarheid.

Naar de eigen plaats en identiteit van elk onderdeel.

Naar een vorm van stedelijkheid die gekarakteriseerd wordt door grote en kleine maten, hoge en lage ruimten en waarvan de rijkdom aan vorm eerder het gevolg is van groei dan van planning.

Wij zochten naar een maatordening die dit zou kunnen dragen, zowel ruimtelijk als constructief, nu en in de toekomst.

Ik reisde veel naar Italië en kwam onder de indruk van de architectuur van de steden, van de grote muurvlakken, van de kracht van het gewone.

Thelonious Monk heeft mij begeleid, goed in de maat, met stilte tussen de noten, met onverwachte wendingen en intervallen, met dissonanten. Aan de trappen draagt hij geen schuld.

De jaren tachtig

Innerlijke kracht De stad in de maat

"Begin je binnen of buiten", is een vraag die mij vaak door belangstellende leken gesteld wordt. Naar ik begrepen heb bedoelt men met het woord buiten: de gevel; in vakjargon zou de vraag kunnen luiden: "begin je met de ruimte of met de vorm". Het is een fundamentele vraag aan architectonisch-stedebouwkundig ontwerpers.

Er is geen eenduidig antwoord op te geven.

Het ontwerpproces kan niet aanvangen zolang er geen wenselijkheden zijn uitgesproken ten aanzien van de functie van het gebouw en de interne organisatie. De vraag of het gaat om een huis, een werkplaats, een kerk of een feestzaal moet eerst worden beantwoord.

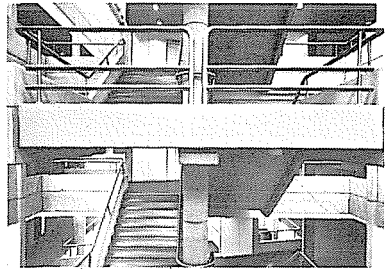
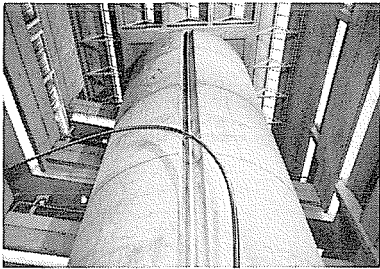
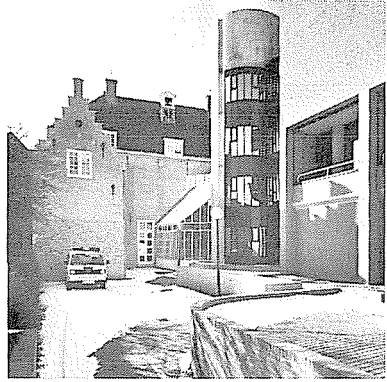
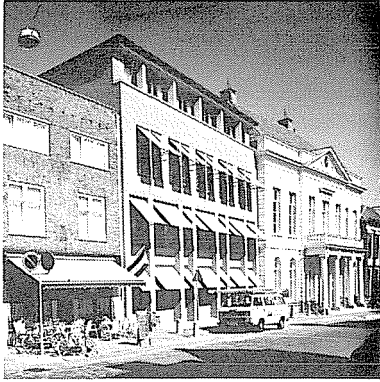
Het ontwerpproces kan ook niet echt aanvangen, zolang er geen beeld is van de omgeving, van de lokatie, van de plaats waar het gebouw moet worden opgericht.

Aldo van Eyck heeft het als volgt geformuleerd:

"Een gebouw hoort thuis op de plek waar het is neergezet als het zich goed gedraagt ten opzichte van alles wat er omheen staat, zorgvuldig rekening houdt met het bestaande. De stille vereisten, in feite, die maar zelden worden genoemd in de opdracht die de cliënt geeft, juist die zijn het die het beste de weg kunnen wijzen naar de specifieke eisen die wel in de opdracht worden genoemd en waaraan het gebouw dus in de eerste plaats zal moeten voldoen. Daarom zullen gebouwen die zich misdragen ten opzichte van deze stille vereisten, ten opzichte van wat uit het verleden naar het heden is gekomen, zich ook misdragen ten opzichte van wat er binnen moet gebeuren." (einde citaat).

Het ontwerpproces wordt gekenmerkt door vragen stellen, zoals:

- tot welke vorm leidt de interne organisatie?
- welke vorm is geschikt voor de interne organisatie?
- om welke vorm vraagt de lokatie?
- maar ook welke eisen stelt de interne organisatie aan de lokatie?

Het doel is het antwoord te vinden op de vraag naar het beeld van de relatie tussen functie, ruimte, vorm en plaats.

Mijn antwoord op de vraag "begin je binnen of buiten" is: "dat is de vraag".

Het Gerechtsgebouw aan het Steegoversloot te Dordrecht is gesitueerd in het stadsdeel dat we nu kennen onder de naam Bleyenhoek.

Binnen dit gebied dat vanaf de zeventiende eeuw door voortschrijdend functieverlies in verval is geraakt, moeten we de ontwikkelingsgeschiedenis van het Gerechtsgebouw situeren. Hoewel de Bleyenhoek in hoofdzaak als een woongebied moet worden gekarakteriseerd, werd het gebied nabij het Steegoversloot vooral gekenmerkt door de aanwezigheid van schutterijen.

Schuttersdoelen werden in alle steden doorgaans vlak buiten de stad of in een pas bij de stad betrokken gedeelte gevestigd; men vond daar de ruimte om schietbanen aan te leggen.

In Bleyenhoek was dat het Stek, een gebied dat lang onbebouwd is gebleven en nog altijd een rafelig karakter heeft.

Hier stichtten de drie schutterijen hun gildehuizen: de schuttersdoelen.

De oudste schutterij was die van Sint Joris. Dit gilde dat reeds in 1409 bekend was, stichtte vermoedelijk omstreeks 1562, een nieuw gebouw aan het Steegoversloot, het huidige door ons gerestaureerde gedeelte van het Gerechtsgebouw.

Het oude gebouw werd in 1826 zowel in- als uitwendig verbouwd. De voorgevel werd voorzien van een groot op zuilen rustend balkon. Er bestaan afbeeldingen van de gevel aan de Stek-zijde, waarop een doorgang naar het Steegoversloot te zien is. Op het uurwerk, dat nog steeds aanwezig is, kon vanaf het Stek door de daar oefenende schutters de tijd worden afgelezen.

Het was onze opdracht om het bestaande gebouw te restaureren en uit te breiden met een nieuwbouw-gedeelte dat vele malen groter was. De aanwezigheid van een winkel met woonhuis op de hoek van het terrein moest gerespecteerd worden, evenals die van een grote boom aan de Doelstraat.

Het moest passen in de omgeving; de "stille vereisten" waarover

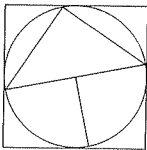
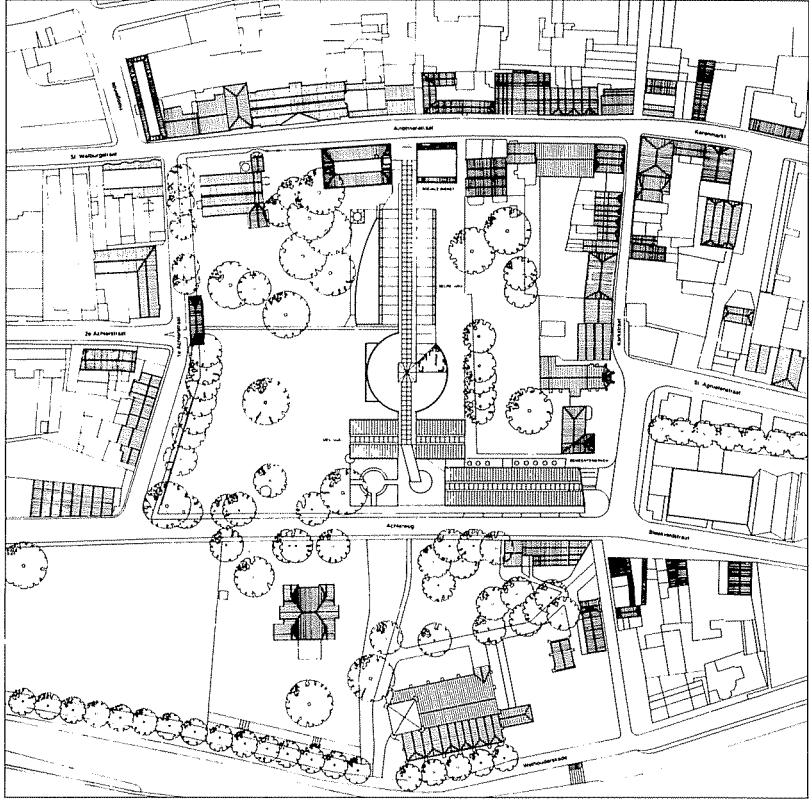
Aldo van Eyck sprak, waren in dit geval deel van de opdracht.

Het programma van de interne organisatie was zeer gecompliceerd; op een vrije lokatie zou het voor de hand liggen om een compositie te maken bestaande uit hoge en lage bouwdelen. Deze binnenstedelijke situatie legde sterke beperkingen op aan de bouw-hoogte en eiste dan ook maximale benutting van het bouwterrein.

Het idee voor het karakter van de inwendige organisatie ontstond na een gesprek met de president van de rechtbank. Hij gaf mij goede raad: "Maak het gebouw van binnen zó dat de stress van de bezoekers niet vergroot wordt, maak een gebouw dat de bezoekers op hun gemak stelt en rust geeft". Voordat dit gesprek plaats vond, had ik al lang begrepen dat dit gebouw niet thuis hoort in de categorie feestzalen.

De opmerkingen van de president werden organisatorisch vertaald in: herkenbaarheid van de uitgangen, waardoor contact met de fysieke context van de stad, met de vrijheid voelbaar blijft. Ruimtelijk vertaald betekende dat de aanwezigheid van trappen en liften nabij de ingangen in relatie tot lichtplekken. Wij zochten naar een stabiel beeld met innerlijke kracht, dat beheerst werd door dit idee: geen overheidsmonument, wel een gebouw met de zeggingskracht en voornaamheid van de rechterlijke macht. Het nieuwe gedeelte werd door middel van een transparant tussenlid verbonden met het bestaande gebouw.

De Rijks Gebouwen Dienst wenste een kolomafstand van zeven meter vijftig, afgeleid van een optimale parkeermogelijkheid in de kelder. In de gevel werd die maat aangepast aan de behoefte van de omgeving en opgedeeld in twee delen van drie en één deel van anderhalve meter: "take five" noemde Dave Brubeck dat. In de zittingzalen verscheen een kolom, geen stille maar een "harde vereiste".

De jaren negentig

De erfelijkheid van de plaats Het beeld van de stad

Vroeger als mijn ouders bezoek hadden, vroeg mijn vader mij vaak piano te spelen. Hoewel ik verschillende stukken redelijk onder de knie had, speelde ik bij voorkeur het stuk dat ik het laatste geleerd had, want dat vond ik het mooiste.

Ik struikelde dan onderweg over de vingerzetting en sloeg verkeerde accoorden aan; ik trachtte de belofte die het nieuwe stuk voor mij inhield, aan mijn toehoorders over te brengen. Als het bezoek weg was, bleek uit de reactie van mijn vader dat ik de vervoering voor het nieuwe in eenzaamheid beleefd had.

Mijn laatste stuk is het ontwerp voor een nieuw stadhuis in de gemeente Tiel. U begrijpt het al: ik kan het nog steeds niet laten. Nog steeds wil ik mijn toehoorders deel laten hebben aan de vervoering die elke nieuwe opdracht teweeg brengt.

Er is een verlangen het volmaakte te bereiken, in het nieuwe werk alles te leggen wat nog in vorige werken ontbrak. Zo zal er steeds een nieuwe opdracht nodig zijn om dat verlangen te stillen, want het volmaakte blijft onbereikbaar.

Dit laatste ontwerp maakte ik in samenwerking met Arnold Sikkel. Wij vroegen ons af wat de jaren negentig zouden brengen:

- high-tech of haute-couture?
- zullen de scenario-schrijvers onder de architecten eindelijk de lessen van de bouwkunde ter harte gaan nemen?
- zal het individualisme, los van stijl of richting zegevieren?
- of zullen de werken en gedachten van de Parijse architecten Ciriani, Grumbach en Panerai, die zo oprecht zoeken naar de architectuur van de stad, verdergaande invloed hebben?

Met de laatste groep voel ik verwantschap; zij geven extra warmte aan het gevoel, dat de "stille vereisten" waarover Aldo van Eyck sprak, richting zullen geven aan de ontplooiing van het gebouw, waarvoor de opdracht gegeven werd.

Daarin wordt gevraagd, zo vatten wij het op, om het bestaande

stadsbeeld aan te vullen tot een nieuw beeld, waarin de kracht van het verleden niet onderdrukt wordt, waarin plaats is voor het leven van vandaag en de dromen voor morgen.

Er is een idee, een globale gedachte op welke wijze de interne organisatie, vertaald in ruimte en vorm in deze unieke situatie geplaatst kan worden. Op welke wijze het gebouw zo gesitueerd kan worden dat het geen afbreuk doet aan de naast gelegen meer dan honderd jaar oude tuinen van Jan David Zocher, en een onderhoudende relatie aangaat met de nabij gelegen monumenten.

Er is een idee, maar er ligt een wereld van verschil tussen idee en werkelijkheid. Wij hebben nog niet de hete adem van de gemeentelijke diensten in de nek gevoeld, het onvermijdelijke gesprek met de brandpreventie heeft nog niet plaats gevonden, de begrotingen zijn nog globaal en de nieuwe burgemeester moet zich nog inwerken.

De werkelijkheid ligt nog enigszins in het verschiet, dat geeft een heerlijk gevoel.

Ik speel U dan ook het stuk "stadhuis te Tiel" niet voor, bespaar U de valse tonen van het studie-stadium, en houd het bij de oude stukken, die ik nog steeds met vreugde speel.

Ik ben aan het einde gekomen van mijn toespraak.

Ik heb niet gesproken over kosten en kostenbeheersing, over de zorg voor waterdichtheid, over procedures en netto-bruto verhoudingen, over allerlei praktische zaken die, ondanks de bekwame zorgen van bouwkundige-coördinatoren, een groot deel van mijn tijd in beslag namen.

Ook niet over een valpartij in Scheveningen, waarover ik altijd ontroostbaar zal blijven.

Ik heb gesproken over de dingen die mij bewegen, over de bronnen van mijn onderwijs aan deze universiteit.

Ik heb ervaren dat ontwerpen voor mij gemakkelijker is dan schrijven, dat schrijven over ontwerpen heel moeilijk is en dat

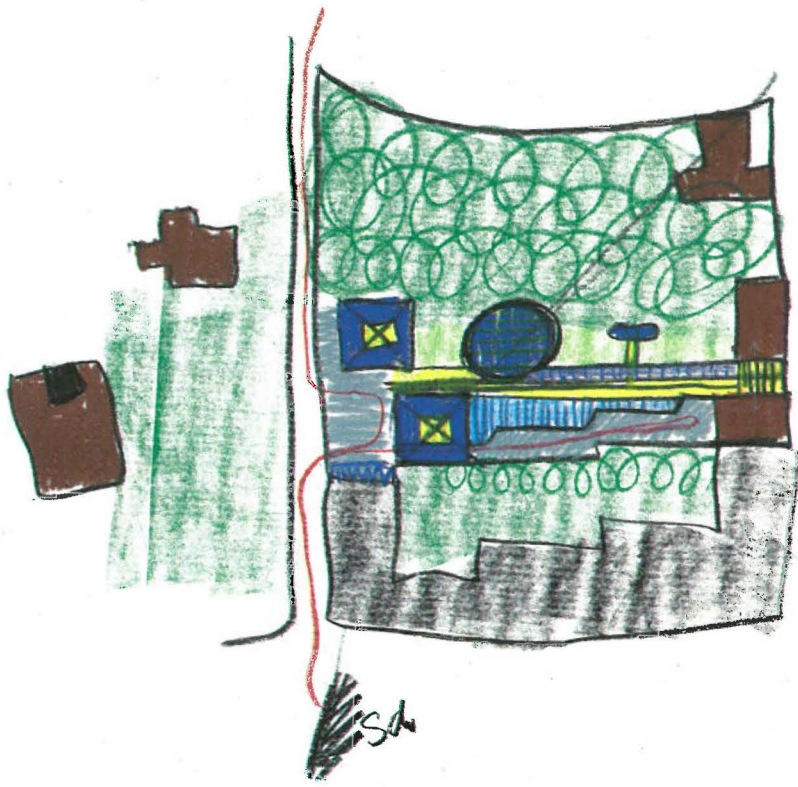

schrijven over gebouwen die je zelf gemaakt hebt een vorm van zelfkwellling is, waarvan ik de ernst niet doorzag toen ik eraan begon.

De dichter Rutger Kopland zegt in de inleiding van zijn bundel "Herinneringen aan het onbekende": "de dichter probeert iets op te schrijven wat hij nog nooit heeft gelezen. Als men hem vraagt, waar gaat dit gedicht nu eigenlijk over, zal hij zeggen: ik weet het niet, alleen het gedicht kan vertellen waar het overgaat." Zo is het ook met gebouwen, ze vertellen hun eigen verhaal en dat is meer dan de ontwerper kan zeggen.

Ik besluit deze voordracht met een gedicht van Rutger Kopland uit de bundel die ik zoëven noemde.
Het past in de ritmiek van de dag, het is nu bijna avond.

Onder de appelboom

Ik kwam thuis, het was
een uur of acht en zeldzaam
zacht voor de tijd van het jaar,
de tuinbank stond klaar
onder de appelboom

ik ging zitten en ik zat
te kijken hoe de buurman
in zijn tuin nog aan het spitten
was, de nacht kwam uit de aarde
een blauwer wordend licht hing
in de appelboom

toen werd het langzaam weer te mooi
om waar te zijn, de dingen
van de dag verdwenen voor de geur
van hooi, er lag weer speelgoed
in het gras en verweg in het huis
lachten de kinderen in het bad
tot waar ik zat, tot
onder de appelboom

en later hoorde ik de vleugels
van ganzen in de hemel
hoorde ik hoe stil en leeg
het aan het worden was

gelukkig kwam er iemand naast mij
zitten, om precies te zijn jij
was het die naast mij kwam
onder de appelboom, zeldzaam
zacht en dichtbij
voor onze leeftijd.

Dank voor Uw aandacht.

Waalre, 28 februari 1989

Wouter Eijkelenboom, AvB architect BNA
Geboren 27 december 1924 te Vlaardingen

- 1975-1988 buitengewoon hoogleraar architectonisch-
stedenbouwkundig ontwerpen aan de faculteit
bouwkunde van de Technische Universiteit Eindhoven
- 1946 diploma HTS-bouwkunde te Rotterdam
- 1946-1948 werkzaam op diverse architectenbureaus
- 1948-1950 militaire dienst in Indonesië en Nieuw-Guinea
- 1951-1958 architectenbureau ir.J.W.C.Boks te Rotterdam
- 1957 diploma Academie van Bouwkunst te Amsterdam
- 1958-1965 ir.J.W.C.Boks-W.Eijkelenboom-A.Middelhoek,
architecten te Rotterdam
- 1965-1974 Eijkelenboom en Middelhoek, architecten te Rotterdam
- 1968 R.S.Reynolds Memorial Award toegekend door het
American Institute of Architects
- 1974-1988 Eijkelenboom, Gerritse en Middelhoek,
architecten b.v te Rotterdam en Dordrecht
- 1978-1986 EGM-architecten groep Eindhoven te Eindhoven
- 1986-heden EGM-architecten b.v. te Rotterdam en Dordrecht

Verantwoording:

De volgende werken werden besproken en getoond:

- Woonhuis te Oostvoorne, opdrachtgever de heer J.Vermeulen, voltooid in 1957
- Kantoorgebouw, opdrachtgever Windmill NV te Vlaardingen, voltooid in 1963
- Cultureel centrum de Lindenberg, opdrachtgever de gemeente Nijmegen, voltooid in 1972
- Rechtbank te Dordrecht, opdrachtgever de Rijks Gebouwen Dienst te 's-Gravenhage, voltooid in 1984
- Stadhuis te Tiel, opdrachtgever de gemeente Tiel, opdracht in 1988.